

MASARYKOVA UNIVERZITA
Fakulta sociálních studií

Katedra sociální politiky a sociální práce

Seminární práce

Rozbor knihy Proměny současné české rodiny (ČERMÁKOVÁ : 2000)

C
- velké problémy, předveden všech, místo
vlastní interpretace, chybi autorovy
úvahy zejména
v oblasti vyústěnosti
konkrétních postav,
medvědi v čisti zrodnoech a v zblm

Eva Bártová (427202)

Terezie Měchurová (426989)

Anna Ondruchová (427029)

Hana Řiháková (427275)

Obsah

Úvod 3

1. Místo rodiny v teorii a výzkumu sociální stratifikace	4
1. 1. Rodina a sociální stratifikace	4
1. 2. Dvě základní pojetí sociální stratifikace	5
1. 3. Problémy s určením třídního postavení rodiny	5
1. 4. Výzkumy sociální stratifikace u nás	5
2. Vybrané charakteristiky současné české rodiny a jejich vývoj v posledních desetiletích	6
2. 1. Struktura českých domácností, počty nezaopatřených dětí v rodině, rodinný stav.....	6
2. 2. Vzdělanostní a sociální struktura párů	7
2. 3. Příjmy v základních profesních skupinách, v jednotlivých typech domácností, životní minimum	7
2. 4. Vybavenost domácností	7
3. Životní úroveň rodinných domácností na konci 90. Let v závislosti na socioprofesioním postavení partnerů	7
4. Stratifikace společnosti a hodnotové orientace: Shody a rozdíly mezi muži a ženami v oblasti práce	8
5. Zaměstnanost, pracovní kompetence a perspektivy české pracující ženy	10
5. 1. Zaměstnané ženy v historickém pohledu	10
5. 2. Základní parametry ženské populace a jejich souvislost	11
5. 3. Pracovní kapitál a ženská role.....	12
5.4 Zájmy v rodině a pracovní sféře	12
6. Dvukariérová manželství	12
7. Zhodnocení využitelnosti sociální práci a veřejné politice	14
Závěr	15
Použitá literatura	16

v zjedl 3

Úvod

Cílem této seminární práce je rozpoznání klíčových témat knihy Proměny současné české rodiny od Marie Čermákové, Hany Maříkové, Jadwigy Šanderové a Milana Tučka, kterou vydalo nakladatelství SLON v roce 2000.

Kniha, kterou v práci popisujeme a shrnujeme, je rozdělená do šesti kapitol. Tyto kapitoly jsou následující: Místo rodiny v teorii a výzkumu sociální stratifikace, která vysvětluje zařazení rodiny ve dvou teoriích stratifikace. Další kapitolou jsou Vybrané charakteristiky současné české rodiny a její vývoj v posledním desetiletí. Popíšeme zmíněný vývoj a vysvětlíme strukturu rodiny tak, jak byla popsána v roce 2000 autory. Třetí kapitola pojednává o životní úrovni rodinných domácností na konci devadesátých let v závislosti na socioprofesioním postavení partnerů. Čtvrtá kapitola se věnuje stratifikaci společnosti a hodnotové orientaci a popisuje shody a rozdíly mezi muži a ženami v oblasti práce. Dále je v knize kapitola o zaměstnanosti, pracovní kompetenci a perspektivě české pracující ženy a jako poslední je kapitola o dvoukariérových manželstvích, tedy těch, kde pracují oba partneři.

Při práci budeme postupovat tak, že knihu přečteme a na základě čtení a následné diskuse ji shrneme a vysvětlíme, co ze zjištění vyplývá. V závěru práce se pak pokusíme navrhnout, jak by se tento výzkum dal uplatnit v praxi. Je ovšem možné, že některá zjištění, která jsou v knize prezentována, již nemusí být zcela aktuální, jelikož se jedná o knihu vydanou v roce 2000, která obsahuje výzkum z devadesátých let.

Jole

✓
+
zhodno
je
výzkum
pro
dobr
SPR
VEL

se
zaměřit na

3

→
koho?

1. Místo rodiny v teorii a výzkumu sociální stratifikace

Tato kapitola je rozdělena do čtyř podkapitol. První podkapitola se zabývá především sociologickými výzkumy, které v minulosti probíhaly a s tím souvisejícím faktem, že v minulosti do těchto výzkumů nebyla zahrnuta sociální stratifikace. Autorka také vyzdvihuje fakt, že většina výzkumů se týkala pouze mužů. V druhé podkapitole se autorka zabývá rozlišením dvou základních druhů stratifikace: hierarchickým a třídním. Třetí podkapitola se zabývá problémem s určením třídního postavení rodiny a v poslední kapitole jsou popsány sociologické výzkumy týkající se rodiny v České republice.

1. 1. Rodina a sociální stratifikace

V úvodu knihy autorka hovoří o tom, že sociologickými výzkumy, které probíhaly v 80. a 90. letech, se zabývaly partnerskými vztahy, výchovnou funkcí, reprodukčním chováním a dělbou rolí v rodině a sociální stratifikací byla v této době věnována jen okrajová pozornost. Hovoří také o tom, že v současné době je rodina a její chování ovlivněno majetkem, penězi a na druhou stranu propadu v životní úrovni až pod hranici chudoby. Řada rodin se v dnešní době musí adaptovat na nové podmínky, což posiluje jejich ekonomickou funkci a prohlubuje ekonomické rozdíly ve společnosti. S tímto faktem se také mění role žen a mužů. Je také zřejmé, že zkoumání rodiny a sociální stratifikace nelze oddělovat.

V další části této kapitoly je popisováno, že v dřívějších výzkumech týkajících se sociální stratifikace, se výzkumníci zabývali pouze muži, jelikož se předpokládalo, že základní analytickou jednotkou stratifikačního systému je rodina a postavení rodiny se odvozuje od postavení hlavy rodiny, kterou je muž. Tento předpoklad byl v západních zemích do poloviny 20. století realitou. Většina vyspělé populace žila v úplných rodinách, ženy středních a vyšších tříd byly v domácnostech a v nižších třídách měly zaměstnání stejného statusu, jako muži. Byl uplatňován tzv. patriarchální model rodiny, v němž životní styl a vztah rodiny určoval muž. Postupem času se vztahy v rodině začaly přibližovat spíše demokratickému modelu a začalo se ukazovat, že tento konvenční přístup není správný.

Začal vyvstávat problém, zda je vůbec vhodné považovat rodinu za základní jednotku a pokud ji za základní jednotku považovat, jak určit její místo v stratifikačním systému. Touto problematikou se zabývala řada autorů a výzkumníků a vznikly čtyři základní přístupy k tomuto problému: konvenční, nekonvenční přístup a sdružená klasifikace. Další možností je upustit rodinu jako analytickou jednotku stratifikačního přístupu a považovat ji za individuum.

1. 2. Dvě základní pojedy sociální stratifikace

V knize jsou rozlišovány dva základní proudy: hierarchický a třídní. V hierarchickém se vychází z toho, že žádnou složitější společnost si nelze představit bez sociální diferenciaci, tzv. sociálních kategorií. Jejich počet a hranice jsou jednoznačně určeny (arbitrárním rozhodnutím) a lze podle nich roztrždit veškeré obyvatelstvo. Oproti tomu třídy jsou považovány za jeden z výrazů konfliktu, který je ve společnosti přítomen a předpokládá se, že hranice tříd jsou přirozeně stanovené. Příslušníci určité třídy sdílejí podobná postavení ve vlastnictvích či tržních vztazích a představují tzv. demografickou identitu či kontinuitu.

„Nesčetná řada výzkumů ukázala, že každý stratifikační systém lze úspěšně popsat jako hierarchické uspořádání většího či menšího počtu sociálních kategorií vymezených sociálně ekonomickým statusem.“ (Šanderová : 2000)

Autorka hovoří o tom, že pokud srovnáme počátky moderní společnosti se společností dnešní, můžeme předpokládat, že sociální uskupení třídního charakteru pokrývala větší část společnosti, než dnes. Obecně tedy lze charakterizovat stratifikační systém současných kapitalistických společností jako hierarchické uspořádání socioekonomických vrstev, v jehož rámci lze identifikovat několik tříd, které tuto hierarchii částečně protínají.

1. 3. Problémy s určením třídního postavení rodiny

Koncem 70. let se opouští od konvenčního přístupu a souperí spolu nekonvenční přístup a sdružená klasifikace. Předmětem sporu jsou tzv. smíšené rodiny, v nichž manželé z hlediska svého zaměstnání spadají do různých tříd (problém, zda má rodina, kde je žena úřednice a muž dělník stejné postavení jako rodina, kde je žena dělnice a muž úředník). Například v třídně homogenních rodinách zůstává doma s dítětem žena, v heterogenních rodinách ten, kdo vykonává dělnické zaměstnání. Na druhé straně žena, která má jiné než dělnické povolání, se často ujímá tradičních mužských rolí.

Autorka zmiňuje, že je zřejmé, že sociální původ a širší rodina často ovlivňují třídní vědomí a zejména životní šance lidí. Je také zřejmé, že řada rodin získává příjmy z více zdrojů. Je těžko proveditelné definovat všechny nezávisle proměnné stratifikačního systému.

1. 4. Výzkumy sociální stratifikace u nás

Konvenční model zavrhlí čeští sociologové již koncem 60. let. První velké šetření týkající se stratifikace bylo provedeno týmem sociologů vedeným Pavlem Machoniem na tzv.

střed 1970 let?

reprezentativním vzorku socializované mužské populace, zároveň také zjišťovali základní údaje o zaměstnání manželek a dětí. Většina výsledků se týkala mužů, údaje o ženách byly využity pouze v jedné kapitole, která se týkala manželské heterogamie a homogamie. Získaná data ukázala, že rodinné znaky v naší společnosti výrazně snižují individuální status muže. To souviselo s tím, že sociální status ženy bývá v průměru nižší, než status muže a to ovlivňuje status rodiny jako celku.

2
výstřední
!

V roce 1989 byla vydána další publikace, která navazovala na tradici předešlého výzkumu. Opět se pracuje se syntetickým statusem, většina závěrů se pak vztahovala k ekonomicky aktivní populaci. Byl zde samostatný oddíl, který se věnoval sociální diferenciaci, přičemž sociální status rodiny má následující dimenze: úroveň vzdělání (průměr obou partnerů), socioprofesionální postavení (opět průměr obou), postavení v řízení (počet podřízených z partnerů, který zaujímá vyšší pozici), celkový příjem domácnosti, počet místností v bytě respondenta a dva ukazatele vybavenosti domácnosti. Třídní postavení domácnosti se pak odvozuje od postavení hlavy rodiny.

Homogenní páry lze nalézt zejména v nejnižší postavených kategoriích a nejméně často v nemanuálně rutinních kategoriích pracovníků. Většina závěrů týkající se sociální stratifikace se opírá o údaje, které představují průměry charakteristik týkajících se mužů a žen. Prozatím byly analyzované oddíly mužů a žen odděleně i společně.

! ?

2. Vybrané charakteristiky současné české rodiny a jejich vývoj v posledních desetiletích

Tato kapitola je soustředěna zejména na informace o rodinném stavu, demografickém a sociálním složení hospodařících domácností, vzdělanosti homogenních manželských párů, příjmové a majetkové diferenciaci domácnosti ekonomicky aktivních partnerů. Tato kapitola je založená především na výsledcích různých výzkumů a tyto výsledky jsou zaznamenávány do tabulek.

2. 1. Struktura českých domácností, počty nezaopatřených dětí v rodině, rodinný stav

V této kapitole se nám do rukou dostávají následující statistické informace. Dvě třetiny společně hospodařících domácností tvoří úplné rodiny (páry s dětmi či bez dětí). Nesezdané páry tvoří cca 4 procenta. V jedné bytové jednotce, kde žije více domácností, je asi 5%. Hlavou neúplných rodin je v 70% žena. Ve věku 21 – 30 let je asi 50% svobodných lidí, 42% rozvedených, 1 – 2% ovdovělých, asi 6% vdaných či ženatých, kteří nežijí ve společné

Horní skupina – domácnosti podnikatelů, samostatně činných odborníků a vyšších odborníků zaměstnanců; 2. Mezilehlá skupina – domácnosti živnostníků, středních odborníků, nižších úředníků; 3. Dolní skupina – dělnické domácnosti, často oba partneři vykonávají dělnickou práci v zaměstnaneckém vztahu.

Po roce 1989 se pozorují postoje, které souvisí s příjmovou deprivací, tuto deprivaci vnímá především dolní skupina, tato skupina má často pocit nespravedlnosti kvůli současným nerovnostem. Avšak platí, že skupina s nejnižšími příjmy, pokud jsou oba partneři výdělečně činní, tak nepocítují příjmovou deprivaci.

V této kapitole se také řeší, jak lidé vychází s rodinným rozpočtem. V roce 1989 celkem 80 % domácností vycházelo s rodinným rozpočtem v podstatě dobře, ale musíme brát v potaz, že před rokem 89 byly daleko méně diferencované příjmy. V dělnických rodinách téměř polovina pocítuje propad životní úrovně, vzestup pouhých 20 %, v mezilehlé skupině úroveň stoupla o 70 %.

Tato kapitola také řeší živitelství. Průzkum ukazuje, že řada domácností má role uspořádané tradičním způsobem, to znamená, že velký význam má muž, tj. patriarchální model. Tento model převládá u 2/3 domácností. Jde o kulturní vzorec chování, než o rozhodný rozdíl v příjmech, tyto informace se týkají homogenních rodin. U nehomogenních rodin se živitelem stává osoba s vyšším sociálním postavením.

4. Stratifikace společnosti a hodnotové orientace: Shody a rozdíly

mezi muži a ženami v oblasti práce

Podle autora se situace od roku 1993 do roku 1999 změnila tak, že došlo k úbytku nejnižších vrstev a posílení středních vrstev. Mezi muži jde o výrazný úbytek v nejnižší vrstvě a výrazný přírůstek ve vrstvě střední. Mezi ženami jde o posílení nižší střední vrstvy, tato změna souvisí i se změnou významu jednotlivých sektorů hospodářství, narostl význam služeb, terciárního a kvarterního sektoru, podílil se na tom i oblast nezaměstnanosti.

Rozdílnosti ve struktuře mužů a žen v posledních sedmi letech mají tyto souvislosti: 1) s různou vzdělanostně kvalifikační strukturou a uplatněním na trhu práce; 2) s různým uplatněním žen a mužů ve sféře podnikání; 3) s různým uplatněním v řídicích funkcích všech stupňů; 4) struktura nezaměstnanosti. Avšak rozdíly nejsou tak obrovské, abychom mohli říct, že dochází k růstu distance mezi sociálním postavením žen a mužů. Existující rozdíly mezi muži a ženami nejsou zdrojem napětí ve společnosti, proto v praxi patriarchální model společnosti zatím vyhovuje.

Muži vysokoškoláci, kteří žijí ve dvoukariérových manželství vnímají sebe jako participujícího na domácích povinnostech a ženy tak nevnímají jako někoho, kdo nutně musí vykonávat domácí práce a být například hospodyně. Naopak ženy vysokoškolačky z dvoukariérních manželství se vnímají tak, že mají vykonávat výlučně nějakou domácí práci. Podle odpovědí respondentů lze říci, že právě rozdělení domácích prací je nejčastějším zdrojem konfliktu mezi partnery.

“Naše realita se v tomto bodě v mnohém odlišuje od reality většiny západoevropských zemí, zaměstnanost žen u nás má svá výrazná specifika, není proto možné provádět některá srovnání, resp. analýzy. Například takové, které by jednoznačně prokázaly vliv zaměstnanosti žen na sociální postavení rodin, v nichž ženy žijí.” (Maříková : 2000)

Tento výzkum se tedy pouze dotkl problematiky sebezařazení rodin, ve kterých žije pracující žena. Vliv sociální pozice ženy na rodinu je markantní a nelze ho ignorovat. Maříková také upozorňuje na potřebu zkoumat rodiny, ve kterých má žena výrazně vyšší sociální postavení, než muž. Tento typ je stále v menšině, ale od devadesátých let narůstá, ale není zachytitelný klasickými sociologickými výzkumy. Tento výzkum, který rodiny rozřadil do několika nejzákladnějších skupin, tedy tvoří základ pro další výzkumy stratifikace rodin. Další výzkumy by se podle Maříkové (2000) měly zabývat detailnějším zkoumáním sociálního statusu mužů a žen z různých socioprofesionálních typů úplných i neúplných rodinných domácností. Nositelem změn v rodinných domácnostech jsou podle výzkumu mladé ženy, které proměňují tradiční rozdělení rolí v rodinách. V dnešní době by se tedy mohl objevit výzkum, který by zmapoval vývoj od devadesátých let do současnosti a poukázal na nová uspořádání v rodinných domácnostech.

7. Zhodnocení využitelnosti v sociální práci a veřejné politice

Kniha představuje komplexní souhrn zásadních změn ve vývoji české rodiny. Pojednává jak o rodině samotné, jejích charakteristikách, ale jde i do hloubky a řeší životní úroveň českých rodin, hodnotové orientace v rodině. Zabývá se zaměstnaností členů rodiny, která výrazně ovlivňuje rodinný život, ať už se jedná o zaměstnanost žen, která má za následek zásadní přeměnu sociální a třídní struktury společnosti, tak i skloubení kariéřního růstu členů rodiny právě s chodem domácnosti.

Soubor těchto informací je užitečným nástrojem pro sociální pracovníky, kteří díky této knize získají přehled nad vývojem české rodiny, který ovlivnil i vývoj celé společnosti. Sociální pracovník díky poznatkům z knihy bude mít ucelenou představu o rodině, jejím

postavení a problémech, které se v ní vyskytují (zejména z pohledu genderové nevyrovnanosti).

V rámci veřejné politiky může být kniha přínosem zejména v politice zaměstnanosti, protože velkou pozornost věnuje zaměstnanosti žen. Kniha potvrzuje, že ženy rodinu, což ale představuje omezení flexibility a pracovního nasazení, což pro zaměstnavatele není výhodné. Kniha také upozorňuje na nerovné finanční ohodnocení žen v porovnání s muži, což může být dalším cenným bodem pro veřejnou politiku a následné řešení vhodným nástrojem pro zlepšení této situace.

Závěr

Dle našeho názoru se nám podařilo naplnit cíl práce, který jsme si stanovily v úvodu seminární práce. Naším cílem bylo rozeznat klíčová témata knihy a tyto témata poté rozpracovat. Poznatky, které jsme z knihy získaly, jsme následně použily k zhodnocení využitelnosti v praxi jak pro sociální pracovníky, tak zejména pro aktéry ve veřejné politice, jelikož si myslíme, že právě díky zaměřenosti této knihy na zaměstnanost a ekonomickou situaci rodiny, jsou tyto poznatky pro veřejnou politiku obohacující.

Kniha kombinuje sociologický a ekonomický pohled na českou rodinu. Klíčovým tématem, které publikace zpracovává je rodina ze stratifikačního a genderového hlediska se zaměřením na úplné rodiny. Konkrétněji se pak jedná o srovnání sociálního postavení ekonomicky aktivních mužů a žen, genderové nerovnosti, dvoukariérová manželství a nezaměstnanost žen a zhodnocení významu zaměstnanosti žen pro vývoj a existenci české rodiny.

Zvláštností této knihy je, že na rodinu pohlíží z genderového hlediska, což nebývá často obvyklé. Právě rozdíly mezi ženami a muži jsou pro tuto knihu klíčovým tématem a genderové hledisko představuje rozdíly mezi ženou a mužem a tyto rozdíly bývají mnohdy brány jako něco daného, neměnného a tudíž normálního či přirozeného. Tyto rozdíly nejsou předurčeny biologicky či geneticky, ale vznikají během našeho života, jsou podmíněny kulturně, historicky a sociálně. Sami autoři sdělují, že gender má vliv na jejich život, směr i výši jejich vzdělání, tvrdí, že gender na nás vyvíjí tlak a ovlivňuje náš všední den.

Kniha pro nás byla velice zajímavá a dozvěděly jsme se spoustu informací, které jsme prozatím neměly při studiu k dispozici. Oceňujeme zejména přehlednost a strukturu díla, v knize je snadná orientace a to především díky tabulkám, které se v knize nacházejí. Publikace je založena na výsledcích několika empirických šetření, tyto výzkumy jsou podkládány argumenty jiných autorů, takže se nejedná pouze o teoretickou knihu.